

Petra Rodik

(Pre)zaduženi. Društveni aspekti zaduženosti kućanstava u Hrvatskoj

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2019, 208 str.

Knjiga Petre Rodik *(Pre)zaduženi* donosi teorijski, metodološki, sadržajno i stilski vrlo dobro izvedenu sociološku analizu najbolnije dužničke krize u novijoj hrvatskoj povijesti, tzv. slučaja Franak. Predstavlja sociološki prvu i znanstveno odlično izvedenu monografiju društvenog događaja koji po svom bitnom određenju ima obilježja društvene agonije i to kako s obzirom na broj osoba koju su njome obuhvaćene, tako i s obzirom na njezine društvene i individualne posljedice. Upravo stoga važnost ove knjige prelazi uobičajene okvire sociološke relevantnosti.

Iako s obzirom na širu društvenu relevantnost knjiga predstavlja snažan iskorak izvan uobičajenih dosega znanstvene literature, ona je istodobno vrlo važna i za suvremenu hrvatsku ekonomsku sociologiju. Ponajprije zato što je primjer bavljenja društvenim događajem koji je po svom određenju blizak totalnom društvenom fenomenu, događaju koji povezuje makroekonomske okolnosti s brojnim individualnim sudbinama. Ona je sociološki relevantna i zato što je pruža adekvatan odgovor na Baumanovo pitanje Čemu sociologija? Analize koje su iznesene, kao i izvedeni zaključci, izvrstan su primjer sociološkog raščaravanja svijeta, sociološkog razmicanja zavjesa koje prekrivaju naizgled nejasne i teško razumljive društvene pojave.

Uz uvodni dio u kojem je predstavljen teorijsko-konceptualni okvir, kao i izvori podataka i metodološke napomene, te zaključke i dodatke, knjiga je strukturirana u dva dijela.

U prvom dijelu objašnjen je širi međunarodni kontekst unutar kojega se odvijao porast zaduženosti hrvatskih kućanstava, predložena su obilježja zaduženih kućanstava te je objašnjen proces transfera kapitala od banaka majki prema (hrvatskim) bankama kćerima koje su plasirale kredite. Također, objašnjene su i najvažnije odrednice lokalnoga institucionalnog konteksta koje utječu na porast zaduženosti kućanstava kao što su neadekvatnost stambenih politika, zakonska regulacija potrošačkih kredita, način ugovaranja kamatnih stopa te manjkavost nadzora odnosa banaka i dužnika. Drugi dio knjige obrađuje problem "prezaduženog subjekta". Temeljem prikupljenih empirijskih podataka Petra Rodik analizira razloge podizanja stambenih kredita, akcije koje su poduzete i odluke koje su donesene u fazi predugovaranja kredita, financijski teret otplate, uzroke poteškoća s otplatom duga te, u konačnici, financijske i nefinancijske posljedice problema s otplatom kredita.

Tri su uporišne točke od kojih autorica kreće u analizu prezaduženosti. Prvo, prezaduženost ne smatra individualnim grijehom. U najvećem broju slučajeva ona ne proizlazi iz neracionalnog ponašanja pojedinaca. Naime, ugovaranje stambenog kredita u slučaju većine dužnika nije obavljeno zbog razloga ekonomskog investiranja već predstavlja sastavni dio tzv. "moralne ekonomije". Stambeni prostor je društveni, obiteljski i emotivni resurs, a ne investicijski proizvod!

Drugo, prezaduženost je neodvojiva od procesa financijalizacije – financijski vođenog sustava akumulacije kapitala, tj. od one forme kapitalističke ekonomije u kojoj je profit generiran financijskim transakcijama značajna komponenta profitabilnosti. U tom kontekstu Rodik prezaduženost sagledava kao posljedicu financijalizacije koja se u svojoj užoj pojavnosti manifestira u tzv. "nestrpljivom bankarstvu". To je oblik bankarskog

poslovanja čiji je cilj po svaku cijenu prodati kreditni proizvod, pa makar i onaj toksičnog karaktera i tako u što kraćem roku ostvariti profit.

Treća se uporišna točka odnosi na shvaćanje duga kao "relacije". To znači da je jedna od posljedica nestrpljivog bankarstva vjerojatnost da se dužnički status s vremenom transformira u prezaduženost. Drugim riječima, zaduženost i prezaduženost nisu dva odvojiva fenomena, zaduženost je društveni odnos koji predstavlja potencijal za ulazak u prezaduženost. Empirijsku potvrdu te teze autorica pronalazi u činjenici prema kojoj je razlika između zaduženih i prezaduženih primarno kvantitativne (opterećenost dugom), a ne kvalitativne naravi, npr. ne izražava se u obilježjima kućanstva i psihološkim predispozicijama dužnika.

Koristeći se tim trima konceptualnim garbaritima, Petra Rodik u knjizi iznosi niz analitički korisnih i teorijski relevantnih zapažanja o istraživanom fenomenu stvarajući na taj način čvrst okvir za njegovo sociološko objašnjenje. Primjerice, naglašava zaostajanje u formalnim institucionalnim rješenjima, tj. činjenicu kontinuiranoga institucionalnog kašnjenja u regulaciji financijskog tržišta, zbog čega je poslovanje banaka u Hrvatskoj nalikovalo poslovanju u "profitnoj oazi". Ili posredstvom detaljne analize sociodemografskog i socioekonomskog profila prezaduženih osoba ukazuje ne to da, nasuprot uobičajenim javnim i medijskim pretpostavkama, među njima prevladavaju osobe čija su primanja viša od prosječnih, koje imaju nešto viši životni standard od prosječnoga, ali koje su, zbog politike banaka i loših institucionalnih rješenja, značajno materijalno deprivirani. Rodik zapravo konstatira da je kriza dužnika po stambenim kreditima na osnovu švicarskog franka u Hrvatskoj u suštini dužnička kriza srednje klase.

Sociološki su posebice dobro obrađena poglavlja u kojem se analizira geneza

zaduženosti, opisuje životni put u prezaduženost te analiziraju sociopsihološke posljedice koje proizlaze iz statusa prezaduženosti.

Geneza prezaduženosti promatra se u kontekstu transfera rizika od banaka majki prema bankama kćerima te u konačnici prema klijentu koji na sebe preuzima sav financijski rizik. Osnovni je mehanizam generiranja prezaduženosti kamatna stopa. Upravo je kamatna stopa, a ne neki drugi faktori, npr. promjena tečaja, najvažniji izvor dužničke krize u švicarskim francima.

Životni put u prezaduženost rekonstruiran je temeljem kazivanja dužnika, a dodatno objašnjen na primjeru fiktivne obitelji Barić. On započinje procesom prikupljanja informacija o kreditnoj ponudi. Obilježava ga značajna informacijska asimetrija u korist banaka. Petra Rodik je vidi kao čimbenik čiji je doprinos ulasku u stanje prezaduženosti bio od velikog značaja. Također, autorica ističe i veliku ulogu osobnih bankara u procesu zaduživanja. Za razliku od njihove proklamirane uloge, osobni su bankari u sustavu "nestrpljivog bankarstva" stavljeni u ulogu prodajnog osoblja. Pritisnuti zahtjevom za profitabilnošću, što se odražavalo i na visinu njihove plaće, osobni bankari promicali su opciju stambenih kredita u švicarskim francima klijentima kreditno nesposobnim u eurima.

Posljedice života u prezaduženosti manifestiraju se posredstvom niza psihosocijalni problema koji proizlaze iz nemogućnosti financiranja svakodnevnih životnih obveza kao što su alkoholizam, rastava brakova, kidanje društvenih mreža, samoizolacija i sl.

Zaključno, knjiga (*Pre*)zadužni Petre Rodik primjer je teorijski utemeljene i metodski dobro izvedene sociološke analize jednog od najboljih društvenih problema suvremenoga hrvatskog društva. Riječ je o oglednom primjeru dobro napisane sociološke knjige čija autorica ni u jednom trenutku ne

napušta čvrste okvire sociološke discipline. To nipošto ne bi trebalo promatrati kao nedostatak, nego prije svega kao zauzimanje da se ekonomski fenomeni tumače iz perspektive jasno određene disciplinarne tradicije.

Treba istaknuti kako je izlaganje Petre Rodik teorijski i metodski istančano, ali i jednostavno, nije teorijski hermetično niti metodno previše kompleksno. Ono je rafinirano budući da ga obilježava triangulacija

istraživačkih metoda i izvora podataka, ali i upotreba niza teorijskih vinjeta koje autorica spretno koristi u svrhu objašnjenja i razumjevanja empirijskih podataka. To umnogome pridonosi realizaciji cilja što ga je autorica sebi zadala – složen društveni fenomen objasniti na jednostavan način. Shodno tomu knjigu *(Pre)zaduženi* možemo opisati kao “fino sociološko tkanje” koje ju čini prihvatljivom i široj javnosti, a ne isključivo zainteresiranim akademskim krugovima.

Ivan Burić

Zagreb

